

Людмила Валеріївна СЛЮСАРЕВА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-6845-9307
E-mail: kaf.economik@gmail.com

ДЕТЕРМІНАНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Слюсарева, Л. В. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств [Текст] / Людмила Валеріївна Слюсарева // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 2. – С. 376–382. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Метою представлено дослідження є розвиток теоретичної бази аналізу феномену сталого розвитку на мікрорівні з акцентом на факторах, що визначають спрямованість процесу (детермінантах). Виходячи з існування концептуальних протиріч у трактуванні категорії «сталий розвиток підприємства», здійснено декомпонування існуючих у науковій літературі підходів з виділенням двох їх груп за критерієм сутнісного наповнення - соціально-економічний, просторово-часовий (інноваційний) підходи. Перший ґрунтується на соціально – еколого - економічній тріаді в системі сталого розвитку. В другому випадку, основна увага зосереджена на ролі інновацій у діяльності підприємств. Нами доведено, що детермінантою сталого розвитку аграрного підприємства виступають не інновації як такі, а відповідальні інновації, пов'язані з розвитком не лише на сучасному етапі, а й з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь. Запропоновано розуміти категорію «сталий розвиток підприємства» як системний та комплексний процес стратегічної трансформації суб'єкта господарювання, який включає в себе систему соціально-екологічних цінностей та здійснюється на основі впровадження відповідальних інновацій під впливом конкурентного середовища та зовнішніх чинників. Розкрито суперечність між різними рівнями досягнення сталого розвитку: мікро-, галузевого, регіонального, макрорівнями. З одного боку, сталий розвиток підприємства формує конкурентні переваги, які вирізняють виробника з-поміж інших. З іншого – сталий попит має формувати адекватний споживчий ринок, а це призводить до необхідності зміни умов існування й появи нових гравців на ринку. Цілі менеджменту доповнюються компонентом впливу на всіх потенційних стейкхолдерів з метою формування сталого середовища своєї діяльності. Досягнення сталого розвитку в систематичному режимі є результатом дій, реакцій та скоординованого балансу екологічних, культурних, соціальних та економічних факторів.

Ключові слова: аграрне підприємство, сталий розвиток, детермінанти сталого розвитку, сталий розвиток підприємства, сталий розвиток бізнесу, економічна підсистема, соціальна підсистема, екологічна підсистема.

DETERMINANTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

The purpose of this study is to develop a theoretical basis for the analysis of the phenomenon of sustainable development at the micro-level with an emphasis on the factors that determine the direction of the process (determinants). Based on the existence of conceptual contradictions in the interpretation of the category 'sustainable development of the enterprise' decomposition of existing approaches in the scientific literature is proposed with the selection of two groups according to the criterion of essential content - socio-economic, spatio-temporal (innovative) approaches. The first is based on the socio - ecological - economic triad in the system of sustainable development. In the second case, the main focus is on the role of innovation in enterprises. We have proved that the determinant of sustainable development of an agricultural enterprise is not innovation itself, but responsible innovations related to development not only at the present stage, but also taking into account the interests of future generations. It is proposed to consider the category of 'sustainable development of the enterprise' as a system and complex process of strategic transformation of the business entity, which includes a system of socio-environmental values and is based on the introduction of responsible innovations under the competitive environment and external factors. The contradiction between different levels of achieving sustainable development is revealed: micro-, branch, regional, macro-levels. On the one hand, the sustainable development of the enterprise forms a competitive advantage that distinguishes the manufacturer from others. On the other hand, constant demand must form an adequate consumer market, and this leads to the need to change the conditions of existence and the emergence of new players in the market. Management goals are complemented by a component of influence on all potential stakeholders in order to create a sustainable environment for their activities. Achieving sustainable development in a systematic manner is the result of actions, reactions and a coordinated balance of environmental, cultural, social and economic factors.

Key words: *agricultural enterprise, sustainable development, determinants of sustainable development, sustainable development of enterprise, sustainable business development, economic subsystem, social subsystem, ecological subsystem.*

JEL classification: Q10

Вступ

Сталий розвиток – поняття відносно нове для України, філософія якого полягає в побудові нових вимог до якості життя в сучасний період, та формування умов для майбутніх поколінь. Необхідно визнати той факт, що на сьогодні сформувалися об'єктивні умови для формування оперативних та довгострокових цілей, здійснення локальних та глобальних дій, визначення як економічних, так і екологічних проблем. Традиційне виробництво та споживання принесли людству великі матеріальні блага та стрімкий науковий розвиток, але водночас сформували чимало нових проблем, серед яких демографічний вибух, нерівномірність доходів, витрата ресурсів, енергетична криза та найгірше забруднення навколишнього середовища і екологія. Зіткнувшись з новим викликом, людство усвідомило, що воно має змінити існуючий спосіб виробництва та споживання. Саме так сформувалася концепція сталого розвитку, в основу якої було покладено задоволення сучасних потреб, не завдаючи шкоди майбутнім поколінням.

Ідеї сталого розвитку були офіційно проголошені на Міжнародній конференції з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (Самміт Землі) - United Nations

Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de Janeiro у 1992 р. Ця конференція розглядала оточуюче середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні області [1, с. 402].

Низка теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією ХХ століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі наявні світоглядні ідеології як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації. Таким чином, на сьогоднішній день питання наукового супроводу сталого розвитку підприємств набуло загальносвітової актуальності, та, відповідно, формується об'єктивна необхідність наукового забезпечення вказаних процесів.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день таке явище, як «сталий розвиток підприємства», зустрічається у вітчизняній науковій літературі та є предметом дослідження для багатьох науковців. Зокрема, використання вказаної дефініції має місце в працях таких вітчизняних науковців, як Ю. І. Данько [2], Л. А. Квятковська [3], С. М. Дідух [4], І. І. Смачило [5], Т. Л. Безрукова, Ц. Чжаося, Є. Яковлев [6], В. Василенко [7] та багатьох інших. Крім того, вивченню вказаного явища приділили увагу багато молодих вчених, які тільки розпочали свій науковий шлях, що ще раз підтверджує тезу про актуальність вказаного напрямку досліджень. Аналіз результатів за пошуковим запитом в Google Академія за період з 2015 по 2020 роки дає 470 прямих посилань [8].

Мета дослідження

У даному дослідженні ми ставимо за мету на основі вивчення існуючих поглядів на трактування поняття «сталий розвиток підприємства» сформулювати дефініцію, яку можна буде включити до категоріально-понятійного апарату подальших досліджень механізмів управління у системі сталого розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Організацією Об'єднаних Націй була розроблена Стратегія сталого розвитку, в якій зроблено акцент на таких 17 цілях, як зміна клімату та використання джерел чистої енергії, сталі транспортні системи, відповідальне споживання та виробництво, збереження та раціональне використання природних ресурсів, охорона здоров'я, демографія та міграція, подолання глобальної бідності тощо. Поліпшення якості життя тісно пов'язане з стійким управлінням ресурсами шляхом впровадження належної державної політики на внутрішньому рівні, а також сприяння співпраці на міжнародному рівні з метою розробки комплексних стратегій, які мають на меті забезпечити конкретні результати.

В травні 2019 року на Європейському бізнес-саміті в Брюсселі власники та керівники великого бізнесу спільно з представниками громадських організацій та функціонерами Європейського Парламенту обговорили роль бізнесу в забезпеченні реалізації цілей сталого розвитку. Акцентовано увагу на необхідності залучення топ-менеджменту компаній до забезпечення процесів сталого розвитку. Саме на них покладається місія виступити амбасадорами цілей сталого розвитку та бути мотиваторами для персоналу у формуванні соціальної відповідальності очолюваних компаній на основі включення корпоративної соціальної відповідальності до корпоративних стратегій. За словами спікерів, вони як ніхто інший зацікавлені у реалізації цілей сталого розвитку, оскільки «на мертвій планеті вони вже не зможуть розвивати бізнес». Проте, необхідно зазначити, що це лише початок процесу, оскільки за озвученою на саміті статистикою сьогодні понад 90% з числа топ-менеджерів провідних світових компаній підтримують вказану концепцію, але лише 17% включили їх до системи КРІ персоналу середньої ланки.

Слід також зважити на певні наукові категорії, що призводять до помилок у визначенні предмету дослідження.

Аналіз сучасних робіт свідчить про відсутність єдиного підходу до трактування категорії «сталій розвиток підприємств» та наявність суперечливих поглядів на досліджуване явище. Ми умовно поділили вказані підходи на дві групи (соціально-економічний, просторово-часовий (інноваційний) підходи), за ключовим наповненням, яке було покладено в основу сформованого визначення.

В першому випадку автори роблять акцент саме на соціально-еколого-економічній тріаді в системі сталого розвитку. Це є цілком логічним, оскільки більшість цілей сталого розвитку спрямовані саме на вирішення проблем, які стосуються цих складових безпосередньо.

Зокрема, якщо говорити про соціальну складову, то її вплив безпосередньо пов'язаний з економічною складовою. Якісні показники людського капіталу підприємства, сутність яких зумовлена компетентністю персоналу та його вмотивованістю до праці, під впливом часового фактору призводять до збільшення економічних показників, таких як ефективність та прибутковість. Соціальна складова також опосередковано здійснює вплив і на екологічну, оскільки наявність екологічної свідомості у менеджменту і персоналу призводить до активізації раціональних підходів до використання обмежених природних ресурсів та подальшого впровадження природозахисних заходів підприємства.

Екологічна складова пов'язана з економічною діяльністю господарюючих суб'єктів як безпосередньо, так і опосередковано. Так, безпосередній вплив простежується у використанні нових адаптивних технологій, спрямованих на заощадження ресурсів, дотримання екологічних правил, стандартів і законів. У процесі еволюції це призводить до покращення іміджу підприємства, формування у нього статусу інноваційного екологічного виробника, що, в свою чергу, призводить до лояльного ставлення потенційних споживачів, позиціонування продукції, яку воно виробляє на ринку.

Щодо впливу екологічної складової на соціальну, то він проявляється опосередковано. Екологічна підсистема опосередковано взаємодіє з соціальною, адже екологічний стан підприємства та оточуючого середовища визначає умови праці персоналу. Чинники зовнішнього середовища мають вплив на функціонування підприємства як відкритої системи, спрямованість і сила якого є змінними в часі, водночас підприємство змінює зовнішнє середовище, адже досягнення ним сталого розвитку може поступово зумовлювати сталий розвиток систем вищого рівня.

Таким чином, необхідно констатувати, що соціально-еколого-економічна тріада має бути обов'язковою компонентною визначення сталого розвитку підприємства.

В другому випадку основна увага зосереджена на ролі інновацій у діяльності підприємств. Ми можемо з цим погодитися лише за умови, що йдеться про відповідальні інновації.

Аграрне підприємство, яке є предметом нашого дослідження, може впроваджувати відповідальні інновації на основі різних комбінацій ресурсів, які можуть відрізнитися як кількісно, так і якісно. Найпростіші інновації можуть створюватися лише на основі двох чи трьох видів ресурсів, тоді як може мати місце ситуація, коли використовується шість видів ресурсів. Капітал підприємства є необхідним ресурсом для розвитку відповідальної інновації, але це не є достатньою умовою для її створення. Його потрібно поєднувати хоча б із соціальним капіталом (співпраця в галузі науково-дослідної роботи), щоб інновація мала результат.

Проблема сталості розвитку підприємства пов'язана з інноваціями в галузі екологічних технологій. Це відбувається тому, що галузеві знання необхідні для придбання інших ресурсів, таких як більший фінансовий капітал (венчурні інвестиції чи субсидії), мережі або репутаційні активи, без яких технологічні (екологічні) інновації навряд чи перейдуть у комерційні пропозиції. На нашу думку, відповідальну інновацію

необхідно прив'язати до досягнення певних цінностей, в даному випадку – досягнення цілей сталого розвитку. Але в різних галузях і за різних культурних умов вони можуть бути конфліктними.

Таким чином, ми дійшли висновку, що сталий розвиток підприємства має формуватися в середовищі з урахуванням двох суттєвих принципів:

по-перше, це формування збалансованого зв'язку в тріаді економіка, екологія та соціальна сфера, що означає оптимальне використання в інтересах людини і природи тих ресурсів, які дає економічний розвиток;

по-друге, розв'язання завдань виробництва на основі впровадження відповідальних інновацій, пов'язаних з розвитком не лише на сучасному етапі, а й з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь.

Сталий розвиток підприємства базується на постійному балансуванні та компромісах в межах цілісного підходу до управління в довгостроковій стратегічній перспективі. Інноваційні технології та бізнес-моделі базуються на переосмисленні та переробленні основних принципів та інструментів. Наявність стійких інновацій є необхідною, але не повною і недостатньою умовою. Їх необхідно поєднувати зі сталими моделями бізнесу та споживання для досягнення складних цілей сталого розвитку.

Сталий розвиток бізнесу - це складна нова концепція, яка врівноважує зовнішній та ресурсно-орієнтований погляд, шукаючи рішення у сфері балансу та правильного «приспосовування», що мають бути досягнуті у ситуаціях протилежних та суперечливих цілей та дилем, що виникають в управлінні бізнесом. Він охоплює весь спектр відносин з мережами постачання, замовниками та зацікавленими сторонами, а також постачальниками служб підтримки для формування бізнес-рішень, поведінки з відходами, залишками та наслідками. Отже, сталий розвиток визначається в широкій та складній перспективі з акцентом на нових принципах, моделях та інструментах, що інтегрують різноманітні аспекти сталого управління бізнесом, технології та інновації.

Таким чином, на основі узагальнення існуючих підходів ми можемо зробити висновок, що сталий розвиток підприємства - це системний та комплексний процес стратегічної трансформації суб'єкту господарювання, який включає в себе систему соціально-екологічних цінностей та здійснюється на основі впровадження відповідальних інновацій під дією конкурентного середовища та зовнішніх чинників.

Проте, слід зазначити, що у західній літературі більш популярним є визначення сталого розвитку бізнесу, а це говорить про те, що сталий розвиток підприємства має відбуватися в умовах сталого розвитку галузі та середовища, до якого воно належить. Відповідно, менеджмент підприємства має докладати усіх зусиль, задіюючи усі функції управління для того, щоб здійснювати вплив на усіх потенційних стейкхолдерів з метою формування сталого середовища власної діяльності. В цьому є певна суперечливість, оскільки, з одного боку, сталий розвиток може бути конкурентною перевагою, яка вирізнятиме виробника з-поміж інших, а з іншого – сталий попит має формувати адекватний споживчий ринок, а це призводитиме до необхідності зміни умов існування і появи нових гравців на ринку.

Щодо сталого сільського господарства, то воно є однією з найважливіших галузей сталого розвитку і, як відомо, є перспективним підходом до економічної стабільності аграрного сектору, особливо коли йдеться про життя людей у країнах, що розвиваються. Стійкий розвиток складних систем, особливо в сільському господарстві як секторі, пов'язаному з навколишнім середовищем, має розглядатися людиною як парадигма постійного розвитку. Це означає, що має бути сформована ситуація, коли природа могла б реабілітуватися після впливу людської діяльності. В результаті буде збережено достатньо ресурсів для майбутніх поколінь.

З одного боку, сталий розвиток, збереження основних ресурсів та впровадження технічного прогресу вимагають від нас використання сучасних технологій ведення

сільського господарства та розгляду екологічних проблем, а також економічного обороту. З іншого боку, аналіз стійкості сільського господарства вимагає системного підходу та всебічного вивчення всіх факторів та функцій, що впливають на різні галузі. Наприклад, еколого-сільськогосподарський погляд на сільськогосподарську галузь передбачає рівновагу між навколишнім середовищем та економічними ресурсами, що забезпечує стійкість обох. У цьому контексті, окрім ролі людини у сільськогосподарській підприємницькій діяльності та всіх існуючих взаємодіях, нам слід враховувати природні фактори, а саме ґрунт та воду. Ці фактори мають багато прямих і непрямих впливів, і у разі нестачі вони можуть спричинити серйозну негативну динаміку в системі, що може різко змінити результат.

Досягнення сталого розвитку в систематичному режимі є результатом дій, реакцій та скоординованого балансу екологічних, культурних, соціальних та економічних факторів.

Отже, досягнення скоординованого та стабільного балансу для контролю впливів та ефективного управління ресурсами вимагає комплексного та всебічного вивчення сталого розвитку сільського господарства на основі системного підходу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На основі узагальнення існуючих теоретичних підходів встановлено, що сталий розвиток аграрного підприємства - це системний і комплексний процес стратегічної трансформації суб'єкту господарювання, який включає в себе систему соціально-екологічних цінностей і здійснюється на основі впровадження відповідальних інновацій під дією конкурентного середовища й зовнішніх чинників. Слід зазначити, що західна практика надає перевагу визначенню сталого розвитку бізнесу, тобто, сталий розвиток підприємства має відбуватися в умовах сталого розвитку галузі й середовища, до якого воно належить. Відповідно, менеджмент підприємства має докладати усіх зусиль для того, щоб здійснювати вплив на всіх потенційних стейкхолдерів з метою формування сталого середовища своєї діяльності. В цьому є певна суперечливість, оскільки, з одного боку, сталий розвиток може бути конкурентною перевагою, яка вирізнятиме виробника з-поміж інших, а з іншого – сталий попит має формувати адекватний споживчий ринок, а це призводитиме до необхідності зміни умов існування і появи нових гравців на ринку.

Список літератури

1. Danko Y. Investment in fixed assets as a basis for improving the competitiveness of meat and dairy products agricultural enterprises. *Економіка і менеджмент: матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених ЕМ-2013*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 34–35.
2. Данько Ю. І. Місце нішевих видів продукції у формуванні конкурентних переваг аграрного підприємства. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2016. Вип. 1 (67). С. 3-9.
3. Квятковська Л. А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2013_1_14.pdf
4. Дідух С.М. Стратегія сталого розвитку підприємств з виробництва харчових продуктів та напоїв. *Ефективна економіка*. 2015. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4588>
5. Смачило І.І. Методи управління сталим розвитком підприємства. *Економіка розвитку*. 2012. № 2. С. 115–120.
6. Безрукова Т.Л., Чжаоя Ц., Яковлев Е.А. Устойчивое развитие предприятия: вопросы методологии. *Механизм регулирования экономики*. 2008. № 2. С. 214-221.

-
7. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография. Киев: ЦУЛ, 2005. 644 с.
 8. URL:
https://scholar.google.ru/scholar?start=90&q=%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9+%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA+%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0&hl=ru&as_sdt=0,5

References

1. Danko, Y. (2013). «Investment in fixed assets as a basis for improving the competitiveness of meat and dairy products agricultural enterprises». *Ekonomika i menedzhment*. [Economics and Management]. *Proceeding of the Materialy III Mizhnarodnoyi konferentsiyi molodykh vchenykh EM-2013*. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky, pp. 34–35.
2. Dan'ko, YU. I. (2016). «Mistse nishevykh vydiv produktsiyi u forumuvanni konkurentnykh perevah ahrarnoho pidpryyemstva». *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*. Issue 1 (67), pp. 3-9.
3. Kviatkovs'ka, L. A. (2013). «Implementation of the principles of sustainable development in the enterprise». [Implementation of the principles of the concept of sustainable development in the enterprise] *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*. [Bulletin of socio-economic research]. Issue 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2013_1_14.pdf
4. Didukh, S.M. (2015). «Stratehiya staloho rozvytku pidpryyemstv z vyrobnytstva kharchovykh produktiv ta napoyiv». [Strategy of sustainable development of food and beverage enterprise]. *Efektivna ekonomika*. [Efficient economy]. no. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4588>
5. Smachilo, I.I. (2012). «Methods of management of sustainable development of the enterprise». *Economics of development*. no. 2, pp. 115–120.
6. Bezrukova, T.L., Chzhaosya, TS., Yakovlev, E.A. (2008). «Ustoychyvoe razvytye predpryyatyua: voprosy metodolohyy». *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*. no. 2, pp. 214-221.
7. Vasilenko, V. A. (2005). *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiy*. [Management of sustainable development of enterprises]. TSUL. Kyiv. Ukraine.
8. Available at:
https://scholar.google.ru/scholar?start=90&q=%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9+%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA+%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0&hl=ru&as_sdt=0,5

Стаття надійшла до редакції 07.03.2020 р.